

Εκ προσώπου όλων των μελών του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών έχω σήμερα την ιδιαίτερη χαρά και την ξεχωριστή τιμή να χαιρετίζω το συνέδριό μας, ένα συνέδριο πραγματοποιούμενο, προς τοις άλλους, και υπό την ακαδημαϊκή εποπτεία και την επιστημονική αρωγή του Τμήματός μας.

Για μια ακόμη φορά η παρούσα συγκυρία προξενεί μεγάλη συγκίνηση, καθώς, έχοντας παρακολούθησει τον θεσμό αυτών των (υπό τον γενικό τίτλο *Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης*) συνεδριακών μας συνάξεων ήδη από την κυοφορία του, η σταδιακή τώρα ενηλικίωσή του (έβδομο και γαρ το παρόν συνέδριο) τροφοδοτεί πλέον τη βεβαιότητα μιας αίσιας άνδρωσης και περαιτέρω μελλοντικής κραταιώσής του.

Η αφιέρωση, εφέτος, της θεματικής του συνεδρίου μας σε αδολεσχία περί την **Μορφολογία** και την **Αισθητική** της Ψαλτικής Τέχνης είναι αναμφίβολα πράξη ευφυής και επιλογή σοφή, μας θέτει δε ενώπιον ενός παραγνωρισμένου και ήμισυ μελετημένου βυζαντινομουσικολογικού ζητήματος, καθώς αναδεικνύει, εμμέσως πλην σαφώς, την έννοια της **‘Μουσικής Ρητορικής’**.

Ο περί ‘μουσικής ρητορικής’ στοχασμός δεν είναι βέβαια καινοφανής· η έννοια υφίσταται έκπαλαι και έχει ακριβώς ως σήμερα μελετηθεί, ειδικότερα δε *‘μετά την μεγάλη αλλαγή στην Ιστορία της <Δυτικής> Μουσικής, που συντελείται περί το 1600, δηλ. την εγκατάλειψη της πολυφωνικής και την επικράτηση της ομοφωνικής μουσικής’*, οπότε *‘η μουσική της σύγχρονης αλλά και της προγενέστερης εποχής (Μπαρόκ και Αναγέννηση) αντιμετωπίζεται σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, που πίστευε στον ευθύ παραλληλισμό της Μουσικής προς τη Ρητορική. Το Μπαρόκ αντιλαμβάνεται την μουσική ως γλώσσα των ήχων, σε αντιστοιχία με τη Ρητορική (και ο διεθνώς χρησιμοποιούμενος σχετικός ‘τεχνικός’ όρος είναι εν προκειμένω: *Musica Poetica*)’*¹.

Στη συνθετική παραγωγή της λεγόμενης βυζαντινής μουσικής, όμως, οι διαστάσεις και προοπτικές μιας ‘μουσικής ρητορικής’ παραμένουν ακόμη άγνωστες· αχαρτογράφητες και εν πολλοίς αναξιοποίητες. Την ίδια στιγμή, ουδεμία υφίσταται αμφιβολία ότι η βυζαντινή μουσική, οίκοθεν στηριγμένη

---

¹ Βλ. Νικολάου Μαλιάρου, ‘Το Μπαρόκ και η Μουσική Ρητορική’, σ. 3· κείμενο προσβάσιμο στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/modules/units/index.php?course=MUSIC1&id=1139>

και αναπτυγμένη στη βάση του (υμνογραφικού) λόγου, προσφέρεται ως το καταλληλότερο παράδειγμα κατανόησης της (μέσω της μουσικής) δυνατότητας διάχυσης του λόγου με τον πλέον καθαρό και εύηχο και αισθαντικό τρόπο· ολονέν και ισχυρότερα αποδεικνύεται (εσχάτως, μάλιστα, διερευνάται περαιτέρω και πειραματικά, με τη συνδρομή και της επιστήμης της νευρο-ψυχολογίας²) ότι δια της (βυζαντινής, εν προκειμένω) μουσικής ο λόγος εντυπώνεται εντονότερα και ακριβέστερα και εναργέστερα στον νου των ακροωμένων.

Ας παρατηρηθεί επιπλέον εδώ ότι προς την τελευταία κατεύθυνση συμβάλλει οπωσδήποτε και η οιοει 'μυστική' διάσταση του εγχειρήματος· δια της βυζαντινής μουσικής δεν επιχειρείται ευθεία, με εμφαντικά διδακτική προοπτική, ρητορική μεγαλορρημοσύνη· η απόπειρα εδώ είναι λανθάνουσα, υπαινικτική· το έμμεσο, αλλά κυρίως και το αναπάντεχο, της διδαχής συντελεί καθοριστικά προς μίαν ήπια (ούτως ειπείν: 'ρητορικά άρρητη') νουθεσία, που αποδεικνύεται γλαφυρότατη και αποτελεσματικότερη.

Για την εν γένει τυπολογία της 'μουσικής ρητορικής' (κατά την εφαρμογή της, συγκεκριμένα, σε συνθέσεις της δυτικής μουσικής) ικανές πληροφορίες έχουν ήδη καταγραφεί³. ανάλογες τεχνικές και τακτικές, κατά την πρακτική εφαρμογή της σε ομόλογα ποιήματα της συνθετικής παραγωγής της λεγόμενης βυζαντινής μουσικής, έχουν επίσης κατά καιρούς διατυπωθεί, έστω και ερήμην της εν λόγω έννοιας της 'μουσικής ρητορικής'⁴.

Με κάθε παρόμοια απόπειρα ας θεωρηθεί ότι διερευνώνται, συμβολικά ή έμπρακτα, οι προθέσεις των ποιητών και των συνθετών οιοδηποτε βυζαντινού και μεταβυζαντινού μελοποιήματος· αναζητούνται, διαισθητικά ή και πειραματικά, οι μελωδικές ρητορικές στοχεύσεις τους· στοχεύσεις, με μεθοδεύσεις όχι μόνον εννοιολογικά θεολογικώτατες αλλά και μουσικά μεγαλοφωνώτατες.

---

² Βλ. ενδεικτικά την πρόσφατη διδακτορική διατριβή του Δημοσθένη Σπανουδάκη, *Σύγχρονα μοντέλα ανάλυσης βυζαντινής μουσικής. Το φαινόμενο της μελισματικότητας στα κεκραγάρια*, Θεσσαλονίκη 2017· στο 2^ο μέρος της διατριβής διερευνάται το θέμα: *Βυζαντινή Μουσική και Συναίσθημα* (ειδικότερα ενδιαφέρουν τα κεφάλαια 5 & 6: *συναισθηματικός αντίκτυπος των κεκραγαρίων σε πρωτοψάλτες και εκκλησιαζόμενους*).

³ Βλ. ενδεικτικά G. J. Buelow, 'Rhetoric and Music', *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*.

⁴ Ως πλέον χαρακτηριστική (και πρωτογενής) απόπειρα ας επισημανθεί, για παράδειγμα, η *Περί Μελοποιίας* ενότητα στο κλασικό έργο: *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, συνταχθὲν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Διφραγίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐκδοθὲν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου, διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, ἐν Τεργέστη [...]* 1832, σσ. 174-192.

Δικαίως τα παραπάνω διερευνώνται συστηματικώς, αναζητούμενα ενίοτε και μανικώς· διότι εκεί λανθάνει και η 'φωνή' κάθε εξεταζόμενου ή ακροώμενου μελοποιήματος· φωνή λαμπερή και ευρεία· φωνή στιβαρή και σθεναρή· φωνή με διατονικές και χρωματικές αποχρώσεις· η 'φωνή', ἣν ἐπῆραν οἱ ποταμοί, αἰρομένην εἰς τὰς ἐπιτρίψεις αὐτῶν· ἡ φωνή ἢ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν πολλῶν· ἡ 'φωνή', ἡ συμπυκνώνουσα τῆ 'ρητορική' του συνόλου των βυζαντινῶν και μεταβυζαντινῶν μελοποιῶν ...

Απηχήματα παρόμοιων 'φωνῶν' ευελπιστώ να ενωτισθούμε καθαρῶς και διαρκουσῶν των κατά το παρόν συνέδριο ανακοινώσεων· Ὅτι, ἰδού, δώση τῆ φωνῆ <ὕμῶν>, φωνῆν δυνάμεως, δότε δόξαν τῷ θεῷ· εὐχομαι κάθε επιτυχία στις εργασίες του συνεδρίου μας!